

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Szekfű Gyula: *Tomori.* („Napkelet“; 1926. évf. VII—VIII. füzet.)

Van a magyarnak egy példabeszéde: „Kicsiny a bors, de erős“. Önkéntelenül is erre gondolhatunk, ha Szekfű Gyula rövid, de mindamellelt rendkívül tartalmas és mélyenszántó tanulmányát figyelmesen olvassuk.

Forma szerint nem hadtörténelem, amit Tomoriról írt, nem is életrajz, hanem dióhéjba foglalt és mégis teljesen világos leírása a Mohács előtti Magyarország külső és belső helyzetének; hű képe a szerencsétlen fővezér érzés- és gondolatvilágának, amely anynyira elütött annak az időszaknak alantjáró erkölcsi felfogásától.

Szekfű tanulmányában megelevenül előttünk Tomori, mint Bornemissza János kir. alkincstartó, később pozsonyi gróf, szerény „servitor“-a, aki ura oldalán, annak megbízásából, kisebb-fontosságú hivatalos ügyeket is intéz. Majd látjuk őt mint fogarasi várnagyot; ekkor már fontos állást tölt be, bekapcsolódik a hadiéletbe, politikai — sőt a török és oláh ügyek révén nemzetközi — látókörre is szert tesz, anélkül, hogy mindez teljesen betölténé lelkét. Az ő országa nem volt *abból* a világból való.

Tisztán látja a török terjeszkedés gyorsan fokozódó veszedelmét, amely már régóta fenyegette végromlással hazánkat, de az általános hanyatlás és szétzüllés korszakában nem vár semmi jót attól a nemzedéktől, amely az országot a tönk szélére juttatta.

Sokáig vívódik, küzd önmagával: vajjon tovább folytassa-e a meddőnek mutatkozó küzdelmet, avagy teljesen félrevonuljon a világi élettől? Két menyasszonyának elvesztése és az auraniai perjelség betöltésénél elszenvedett méltatlan mellőzés, eldönteni látszik az ő sorsát is. 1520 végén beáll noviciusnak a Sz. Ferenc-rend újlaki kolostorába; onnan Esztergomba kerül, de az anynyira óhajtott nyugalmat ott se találja meg. Hiába, a sors kerekét a gyöngye emberi akarat nem tudja visszafelé forgatni!

Az események árja — Nándorfehérvár elvesztése után — kiragadja őt a szerzetesi élet csöndjéből s az egyszerű barát 1523-ban, hosszas vonakodás után, a kalocsai érseki méltósággal egyesített délvidéki főkapitányság elvállalására kényszerül. „*Hadd ússzon a barát!*“ mondják azok, akik ezzel a megoldással lerázták magukról a felelősség óriási terhét. Csinálja Tomori az ország dolgát, ott a végeken, úgy, ahogy tudja s ha balul sikerül, háruljon öreá minden ódium.

Az új érsek és főkapitány emberfölötti munkát végez az 1526-i háború küszöbén, hogy a lecsapni készülő veszedelmet elhárítsa, vagy legalább is mérsékelje. De mindenki cserbenhagyja.

Rendkívül érdekes és sokszor fejtegetett jelenség, hogy az a Tomori, aki egy pillanatilag se remélt jót a reánszakadt háborútól, a nagy csata előtti napokban, addigi ellenlábasaik meg nem okolható optimizmusát teszi magáévá. Szekfű ezt a fordulatot így magyarázza:

„Az optimista Tomori megítélésénél nem szabad egy szociális momentumot figyelmen kívül hagyni. Érsekké és főkapitánnyá kinevezése óta folyton a végeken élt, az udvarba csak azért ment, hogy pénzt és sereget kérjen; pár napig, néha csak pár óráig tartózkodott ott. A tagadó válasz elzavarta anélkül, hogy az uraknál bármi további tárgyalást megpróbált volna. Egyszer éjszaka búcsú nélkül ment vissza seregéhez. A nagyurak nyelvén nem értett, még érsek korában sem. Most azonban, a döntő pillanatban, Bornemissza egykori servitorának vállán van a feladat, hogy az urakkal szemben a józan ész szavát érvényesítse. Az urak kétségtelenül nem égtek a harci vágytól, különben nem huzództak volna úgy a fővezérségtől. De Tolnán, Báltán, Mohácson, a király táborában nem fegyelmezett hadsereg van, hanem fegyveres országgyűlés-féle. Vármegyei csapatok, tehát köznemeseik állanak ott fegyverben és szónokolnak ismét a haza megmentéséről, most már nem adóajánlással, hanem vérrel, fegyverrel, ütközettel. Az urak egy részét régi kapcsok kötik a köznemességhez, miből következik, hogy a királyi tanácsban, ahol a nagyurak most mind együtt vannak, ismét megszólalnak a pártok. A hadi dolgokban járatlan nemesség harcot követelő szavának megvan a visszhangja a királyi tanácsban, mely az utóbbi évek fegyveres országgyűlésein ügyis többször beadta már a derekát. A királyi tanács most egyúttal haditanács is; benne tehát a nemesség követelése, a pártpolitika útján, végzetes katonai elhatározásokká érlelődik meg. Világosan szemlélhető ez az alulról jövő nyomás a nádor sikertelen elindulásánál: nem mennek vele, mert nem kötelességük a király nélkül hadba menni. A nemesi szabadság ürügyével követelik a király jelenlétét, holott mindenki, Ferdinánd főherceg, a német rendek, Zápolyai János egyként a legkomolyabban óvtak attól, hogy a királyt összeütközésbe sodorják. Jöjjön a király, mert a nemesi szabadságot sértené, kisebb úr, alattvaló vezetése alatt menteni meg a hazát. Ezért kellett a szegény királyt, még a harcrakész sorok közt is végigvezetni, sisak nélkül, hogy minden nemes örvendhessen privilégiumai megtartásának, látva, hogy királya vezeti. Mindez ma keserű gúnyt hív ki maga ellen, de *akkor* a hatalmi viszonyok momentán eloszlásából következett és senki, még a legnagyobb és leggőgösebb országbárója se mert ellene szót emelni. Maga a király, nyugalmat erőltetve arcára, vezettette körül magát hű alattvalói sorai közt és csak akkor borította halálos sápadtság arcát, mikor helyére visszatérve, a sisakot fejére tették. Ő is meghozta az áldozatot, amikor alattvalóinak tömege, jobb belátás ellenére, belerohant a biztos pusztulásba.

Még kevésbé várhatjuk el Tomoritól, hogy ő szállott legyen szembe a királyi tanáccsal, melyet a hadban járatlan tömegek nyomása késztetett a gyors összeütközésre. Korábbi társadalmi alárendeltsége s azután egyszerű ferences „barát“ volta, mindez meg-

magyarázza, hogy e döntő fázisban inkább végrehajtója volt a királyi tanács szándékának, inkább hadiparancsokká formálta át a tanácsnak köznemesi nyomás alatt kialakult óhajításait, semmint ellene szegült volna egész Magyarország fegyveres akaratának. Mert ez volt ott Báltán és Mohácson, ez, az ország, harcolta ki minden vezetőember ellenére a végzetes összeütközést. Igaz, hogy ez a fegyveres Magyarország ott a mohácsi síkon összesen 16—17.000 emberből állott — a sereg egyharmada német, cseh, lengyel, olasz zsoldos volt —, de ez a 16—17.000 fegyveres a maga bőrét vitte a harcba, mikor a százezrek gyáván otthon maradtak s így kivételes bátorsága tudatában joggal rákényszerítette akaratát a vezetőkre. Ellene csak a magasabb műveltségnek tehetetlen kritikája szólalhatott meg; az ifjú Perényi püspök ilyen humanista öniróniával jövendölte meg húszezer magyarnak mártírhalálát. „A tehetetlen papok és a csatát ellenző urak“ nem sokáig ellenkeztek a tömeggel; a kisebb tábor követői népszónoklatokban követelték az ütközetet és a királyi tanácsban halált kiáltottak az ellenzők fejére.“

Valóban így lehetett. A fővezér saját seregének tömeghatása alá került s halálraszánt vezér és sereg most már egymást hajszolták bele abba a végzetes csatába, amelyet legújabbán egyesek — csak hogy valami újat mondhassanak — a magyar sereg véletlen s *döntőnek csupán képzelt* balsikerévé akarnak lefokozni.

Rendesen úgy tapasztaljuk, hogy régibb vagy újabb történelmünk sok alakja tüstént elveszíti nimbuszát, mihelyt lehántjuk róla mindazt, amit a történelmi romantika aggatott reá. Tomori azonban kiállja ezt a műveletet, mert bármilyen reális megvilágításban szemléljük is, azt látjuk, hogy, a Gonosz minden kísértése ellenére megmaradt a becsület göröngyös útján. Jóformán ő volt abban a sivár korszakban az egyetlen magyar, aki kezdettől fogva mindhalálig hűen megtette a kötelességét, noha tudta, hogy elvesztett ügyet szolgál. Jól mondja Szekfű: „Ha Tomori nincs, nem gondolhatnánk Mohácsra anélkül, hogy a szegyen egészen el ne égetné orcánkat.“

A hadtörténetíró nem mentesítheti Tomorit, *a vezért*, a csata hibás tervezésének és vezetésének vádjától, de tisztelettel kell meghajolnia az *igaz ember* emléke előtt, aki maga is hősiessen küzdött a reáerőszakolt viadalban és életével fizetett azért a botlásáért, hogy letért a jólismert helyes útról.

*

Azok, akik csak az ívek és kötetek *száma* és mérlegen leolvasható *súly*a szerint értékelik íróink munkásságát, talán fölöslegesnek látják, hogy egy rövid tanulmánnyal ilyen hosszasan foglalkoztunk. De meg kellett tennünk, nemcsak azért, mert a 400-ik évforduló újból az érdeklődés homlokerébe tolt a mohácsi csatát, hanem azért is, mert Szekfű „Tomori“-ja jó iskolapéldája annak, hogy az írás művészetében járatos, széles látókörrrel és józan ítélőképességgel megáldott történetíró, néhány mondattal sokkal jobban belevilágít rég letűnt idők homályába, mint mások, kötetekre rúgó száraz adatok lélekölő felsorolásával.

Halmay Barna: Az 1526-i mohácsi csata keletkezése és igazi helye.
Ara 2 pengő. Debrecen, 1926. 8° 81 l.

A mohácsi gyásznapi négyszázados évfordulója a nemzet hivatalos és tudományos köreit is megmozgatta, s felolvasások, előadások, dolgozatok foglalkoznak a Trianonhoz hasonló következményű vészes nappal. A Magyar Történelmi Társulat, mint erre legfőképpen hivatott tényező, egy egész sereg tudóst és szakembert állított munkába, hogy Mohácsot minden oldalról megvilágítsák s pontos történelmi adatokkal, megbízhatóan feltárják nemcsak a mohácsi szomorú végű csata lefolyását, hanem e katasztrófa előzményeit és közvetlen következményeit is lehetőleg hűen a valósághoz leírják. Ezek közül Gyalóky Jenő tüzérezredest kérte fel a Társulat a mohácsi csata hadtörténelmi leírására, s Gyalóky ez év február 18-án, a Magyar Tudományos Akadémia kis üléstermében előadta az akkor immár kész dolgozatát.

Gyalókyval párhuzamosan foglalkozott a mohácsi csatával Halmay, akinek dolgozata ezen év május havában jelent meg, s aki művében többet ad, mint amit a címben ígér, mert voltaképpen magával az ütközettel, ennek történetével is foglalkozik.

Halmay dolgozata Bevezetésre és hét fejezetre oszlik. Az I. és II. fejezet a csataterrel, annak tereptani leírásával foglalkozik, a III. fejezetben a csata keletkezése és magának a csatának a története van leírva, a IV. fejezet foglalkozik a haderők nagyságának ismertetésével, az V. fejezet a régi Földvár falu helyét igyekszik megállapítani, azután a csatater körüli leletekről szóló és egy Összefoglalás című fejezettel a mű véget ér.

Ami a dolgozat beosztását illeti, szerény véleményem szerint logikusabb lett volna az I., II. és V. fejezetek sorba való tárgyalása után, a haderők nagyságára reá térni s azután magával a csatával foglalkozni, így együtt és egymásután logikus sorrendben következett volna a) a terep, b) a haderők és c) a csata ismertetése. Szerző ehelyett előbb a tereppel foglalkozik, azután a csatával, majd a küzdő felek erőviszonyaival s végül ismét visszatér a terephez.

Szerző a Bevezetésben a forrásokkal, adatokkal foglalkozva panaszosan említi, hogy akkoriban sajtó, újság (!) nem lévén, nem maradtak a mohácsi vészről adataink, leírásaink. Ennek az állításnak azonban maga a szerző mond ellent, midőn dolgozta 15. lapján megemlíti, hogy Brodaries, a klasszikus műveltségű főpap, a csata „tökéletes” leírását hagyta az utókorra. Sajnos, Brodaries leírásának tökéletességéhez némi szó fér, s leírását csak úgy lehet használni, ha egyéb egykorú forrásokkal egybevetjük és kiegészítjük. E korszak állítólagos adatszegénységét szerző annak a körülménynek is tulajdonítja, hogy az akkori nemzedék nem volt tudatában a katasztrófa nagyságának. A történelem ennek az ellenkezőjét tanúsítja s a csapás súlyos vezetésességével a nemzet minden számottevő tagja tisztában volt. Elvégre egy sorsdöntő ütközetet, amelyre egy gazdaságilag lezüllött ország utolsó értékeit áldozza¹ s amelyben el-

¹ Hiszen tudvalevőleg a templomi szerek értékesítéséből fedezték a hadjárat költségeit s pl. az esztergomi főegyház maga 410 márkányi ezüstöt 14½ és márkányi paramentumot áldozott e célra, ami rengeteg pénz volt. (Ld. *Esztergomi főkáptalan magán levéltára*: Ladula 66. fasc. 2. No. 14.)

pusztul az állam feje, odavész az ország vezető elemének színe-java s a vesztett csata után az állam területe s fővárosa az ellenség szabad, védtelen prédája lesz, talán mégis csak joggal lehetett nagy bajnak tekinteni s bizony helyes volt a meglátásuk azoknak, akik már akkor kétségbeesetten állapították meg e hazának nyilvánvaló pusztulását.

Ami a mohácsi csatater tereptani leírását illeti, annak méltatásával nem foglalkozhatunk, mert ahhoz az adatoknak a helyszínén való ellenőrzése volna szükséges, már pedig e sorok írója a mohácsi csata színterén nem járt. Földvár falu egykori fekvésének kérdését illetőleg azonban van már némi megjegyzésünk, Földvárt ugyanis a szerző, Brodarics után, szintén völgyben épültnek mondja. Brodarics pontosan leírja s szerző a 19. és 57. lapon maga is idézi, hogy Földvár „in collis imo descensu, pagus modicus cum templo“ s dacára ennek, a dolgozathoz függelékképpen csatolt 1. és 2. számú vázlaton Földvár fölkerül a domb, terrasz, vagy perem tetejére, noha az innen körülbelül egy km-nyire keletre a völgyben feküdt. Földvár helyének a megállapítása pedig — amint látni fogjuk — a csata leírásának, sőt megértésének szempontjából éppen nem irreleváns.

A dolgozat III. fejezete, több alcímre osztva, a mohácsi gyásznapi hadászati előzményeivel s magával a csatával foglalkozik. Ez a dolgozatnak körülbelül a legzavarosabb része, amelynek elolvasása után a mohácsi csatáról mindent, csak éppen világos képet nem alkothatunk. Dacára annak, hogy a szerző minden mozzanatot órára, sőt *percre* (!) meg tud állapítani, mégis ellentmondásokkal és stílusbeli pongyolaságokkal tarkított előadásából a csata pontos lefolyását nehéz kihámozni. Így pl. ha valaki a török tüzérségnek ezen ütközetben való felállítására kíváncsi, az a dolgozat 43. lapján azt olvassa, hogy Szulejmán „tüzérségét *rejtve* állítja fel“, tehát „in collis imo descensu“, ahol az egykori Földvár tényleg feküdt. De a 44. oldalon a török tüzérség a „*perem tetején*“, tehát fent a terraszon kerül állásba, ahol azonban tényleg egy pillanatig sem volt. Hiszen, ha a török 160 ágyúja itt vonult volna fel, nemcsak hogy *rejtve* nincs, hanem messze ellátzva, jó célpontul is szolgált volna s ami a legfőbb, így a magyarok a látható tüzérségnek aligha rohantak volna vaktában neki. A 46. oldalon ismét elrejtett tüzérségről van szó, a 47. oldalon pedig a török tüzérség egészen képtelen helyen, t. i. Földvár falu *mögött* áll. Mivel pedig Földvár az 1. és 2. számú vázlat szerint a terrasz vagy perem szélén épült, tehát a török ágyúk a perem szélétől jóval beljebb, s nem a terrasz szélére kerülnek. Ez pedig teljes lehetetlenség, mert tudnunk kell, hogy a csata nem a terrasz tetején, hanem attól majdnem egyenesen északra, a Borzavölgyében zajlott le és a perem vonaláig *nem* is terjedt, annál kevésbé lehet azt magára a terraszra fölhelyezni. S ez a sok ingadozás onnan származik, mert a völgyben lévő egykori Földvár szerzőnél felkerül a terrasz tetejére.

A munka 39. lapján azt olvassuk, hogy a török „jelentősebb ellenséges behatás nélkül ért 24-én Monostorra“, viszont a 44. lapon azt látjuk, hogy Tomory Pétervárada óta a törökkel „állandó *harcrintkezésben* állott.“

Furcsán állunk a török haderő nagyságának kérdésével is,

amelyről szerző megállapítja, hogy a magyar haderónél *kisebb* volt! Ő ugyanis a mai élelmezési és hadtápviszonyokra támaszkodva, hosszadalmas számítgatással, műve 56. lapján arra az eredményre jut, hogy a szultánnak csak 20,000 (!) fegyverese, reguláris katonája volt, bár ugyanezen oldal végén már hajlandó 25—30,000 katonát is koncedálni. Már pedig bármennyit számítgatunk is, a török haderőt 50,000 főnél kevesebbre becsülni nem lehet. Ennek a seregnek az erejét hatalmasan fokozta a 160 ágyú, amellyel akkor — mint éppen Mohács példája mutatja — a csatamezőn iszonyú morális hatást lehetett elérni.

Vannak azonban a dolgozatban egyéb ténybeli tévedések is. Így pl. az sem áll, mintha a magyar sereg 28—30,000 főnyi lett volna (40. lap), mert az egykorú kútfők (persze nem a törökök) 24—25,000 főre becsülik a magyar haderőt. (*Brodarics, Tomiczki*). Tévedés az is, hogy Ráskai támadását a törökök visszaverték volna (43. lap), hiszen maga Szulejmán elismeri naplójában, hogy Ráskai a török lovasság arevonlát áttörte. Marino Sanutoból tudjuk azt, hogy Tomory csapata az ütközet kezdetén nem Báli és Khoszrev bég lovasságával került szembe (44. lap), hanem eljutott a török ágyúig. II. Lajos király holttestét nem október végén találták meg, hanem előbb (65. lap), hiszen Sárffi Ferenc győri kapitány, már október 19-én megírja Brodaricsnak, mint az exhumálás tanúja, a királyi holttest feltalálását, következőképen, figyelemmel az akkori közlekedési viszonyokra, az exhumálás legalább már október közepén megtörtént.

Noha a dolgozat végén levő sajtóhibák közé nincsen felvéve, mégis annak kell tekintenünk az augusztus 29-i csata leírása után a 40. lapon: „IV. A másnapi, vagyis 27-i (!) helyzet“ alcímet, noha ez még a tartalomjegyzékbe is így került be.

Nem hagyhatjuk szó nélkül az itt-ott már az érthetőség rovására menő pongyola stílust sem. Így pl. nem szabatos ez a mondat: „Csak a harc keletkezése és a harc hely meghatározására vonatkozó, vagy vele összefüggő tervek és eseményeket említjük itt meg, amelyek végeredményükben a földvári síkság (!) katasztrófájához vezettek“ (24. lap). Vagy egészen homályos pl. ez a mondat: „Ha hozzávesszük a királyhoz 20-a után bevonult további 10,000 fő erősítést. úgy megállapítható, hogy a töröknek sem teljes megverését, (!) sem a folyón való átkelését megakadályozni már nem tudták“ (27. lap).

Bizonyos sietésre, kapkodásra enged következtetni a forrás-idézések pongyolasága is. Nem szabad feltennünk arról, aki dolgozatunkat kézbe veszi, hogy szakember és a történelmi forrásanyaggal teljesen tisztában van. Így tehát nem szabatos a 2. lap. 1. jegyzetében tapasztalható idézési mód, amely a forrásról első ízben csak ennyit mond, hogy: „*Brod.*“ A szakértő mindenesetre tudja, vagy sejti, hogy itt Brodaricsról van szó, de a laikusnak ez rébusz. Legalább az első jegyzetben pontosan kell idézni a forrást; később már azután lehet rövidíteni. Pongyola pl. a 17. lap 5. jegyzete is, mert ettől, hogy: „Lásd Zichy „határjárás“-i okmányait“, még a szakértő sem lesz okosabb.

Mindezeket összevetve, arra a következtetésre jutunk, hogy a

szerző annyira sietett dolgozatával, hogy az összes források felkutatásától eltekintve, művének simítására, az ellentmondások kiküszöbölésére, szabatos irályra való törekvése sem ért rá s az a benyomásunk, mintha dolgozata impurunképen, fogalmazvány formájában került volna a nyomdába. Talán ez az oka annak, hogy dolgozata nem világos, hogy újat mondani nem tud, vagy ahol új dolgokkal hozakodik elő, azok nem állják meg a kritikát. Lehetséges, hogy ha a szerző nyugodtan, megfontoltan s az összes rendelkezésre álló források felhasználásával látott volna dolgozatának összeállításához, nemcsak a technikai, de egyéb hibák is elkerülhetők lettek volna s talán végső következtetéseiben több és elfogadhatóbb újdonságot produkált volna, mint eme művében.

Dr. Iványi Béla.

Steier Lajos: Haynau és Paskievics. I. és II. kötet, 8°, 273 + 464 l. Budapest, 1926. Genius kiadás.

Immár a harmadik része is megjelent annak a munkának, amelyet a szerző a magyar szabadságharerről írt.

Steier abban a szerencsés helyzetben volt, hogy most is nagyobbára ki nem adott, tehát javarészből ismeretlen hivatalos adatokból meríthette anyagát, amely körülmény sok balhitnek, tévedésnek eloszlátásához nyújthatna módot. Erre az 1848/49. évi eseményeket illetően, égető szükség is volna.

A szerző, aki „Görgey és Kossuth“ című kötetében még elég óvatosan nyilvánítja véleményét, most már jóval bátrabb és sok olyat is megír, ami a szabadságharerről és szereplőiről kialakult általános véleménnyel ellenkezik. Ez ugyan — bizonyítékokkal kellően alátámasztva — éppen nem hiba, sőt a történelmi igazság érdekében szükséges is. A baj csak az, hogy Steier nem dolgozik mindig a megkívánható higgadt kritikával, aminek természetesen a történetírónál annyira szükséges tárgyilagosság adja meg az árát.

A könyv különben többet ad, mint amennyit a címe ígér. Az osztrák és az orosz fővezér között elmérgesedett viszony ismeretése ugyanis, csak kisebb részét tölti meg. Nagyobb részét a magyar kormányférfiak viselt dolgainak, valamint a nyári hadjáratnak leírása foglalja el.

Minket ez az utóbbi érdekelné leginkább, azonban — sajnos — éppen ez a műnek legkevésbé sikerült része.

Már többi munkájának ismertetése alkalmával is hangoztatuk, hogy Steier nem katonai s így katonai szakkérdések elbírálására nem is lehet hivatott. A tapasztalás t. i. azt mutatja, hogy a laikus — mint minden téren, úgy a katonain is — általában véve sokkal hirtelenebbül és sokkal szigorúbban ítél, mint a szakember, aki saját tapasztalása nyomán tudja, milyen nehéz feladat a válság idegőrlő pillanataiban, teljes bizonytalanság között, nyugodtan és helyesen intézkedni. Jobban tudja tehát mérlegelni az enyhítő és terhelő körülményeket s inkább óvakodik az elhamarkodott ítéletmondástól, mint a laikus.

Nem hinnők, hogy akadna manapság *komoly* katonairó, aki

olyan könnyedés törne pálcát vezérek, hadműveleti tervek és azok végrehajtása fölött, mint ahogyan azt a szerző teszi. Holott különösen a magyar szabadságharc hadieseményeinek tárgyalásában, nem szabad elhirtelenkedve bíraskodni. Steier legjobban ismerheti az akkori képtelen helyzetet, amidőn a vezérek intézkedéseit nemcsak az ellenség, hanem akárhányszor maga a magyar kormány gáncsolta el, egymás ellen játszva ki az egyes tábornokokat s hátuk mögött hiúsítva meg parancsaik végrehajtását.

Szűkreszabott terünk nem engedi, hogy a szerző katonai szempontból kifogásolható feltevéseit, következtetéseit és bírálatait egyenkint megvitassuk. Itt most csak a könyv két — más természetű — fogatkozását említjük meg:

1. A magyar szabadságharcnak ma már olyan nagy és olyan sokoldalú irodalma van, hogy azt az események bárminő új feldolgozásában se szabad mellőzni. A szerző ugyan azt mondja a zárószóban, hogy ennek a korszaknak irodalmát a levéltári anyaggal *összehasonlította* s az előbbire való hivatkozás csupán térszűke miatt maradt el. Ez a kifogás azonban nem helytálló. A *felhasznált* irodalomra, a tudományos munkákat *kötelező* szabály szerint, mindenkor hivatkozni *kell*. Ennek elmulasztása esetén az olvasó nem tud a szerző irodalmi tájékozottságára következtetni s nem tudja eldönteni, mi az író *eredeti* gondolata s mit vett át másoktól.

Véleményünk szerint, egy ilyen természetű munkánál, az egyszerű *összehasonlítás* se elegendő. A szerző köteles a bel- és külföldi szakirodalom minden irányadó termékét gondosan *áttanulmányozni* és valahányszor egyik vagy másik szavahihetőnek ismert kútfőíróval ellenkező véleményt nyilvánít, azt mindannyiszor meg is kell alaposan okolnia. Ez azonban nagyon hosszadalmas, fáradságos munka, amelyre Steiernek, aki 2 év alatt 5 kötetet bocsátott a könyvpiacon, nem is juthatott ideje. Könyvének átolvasása után úgy látjuk, hogy több jól ismert, különösen katonai szempontból fontos forrást mellőzött, mert különben némely kérdésben más eredményre kellett volna jutnia.

2. Nagy hiánya a munkának, hogy a szerző a nyári hadjárat leírásához egyetlen vázlatot se mellékel.

Nem vagyunk hívei annak a — katonairóink körében lábra kapott' — rossz szokásnak, hogy vázlatot vázlatra halmoznak, akár kell, akár nem, úgyhogy a szöveg néha már csak a vázlatok szerény magyarázójává fokozódik le. Azonban a most tárgyalt könyvhöz *legalább* 3—4 helyzetvázlat és 4—5 csatavázlat okvetlenül kellett volna.

„Haynau és Paskievics“ — *hadtörténelmi szempontból* — nem mondható számottevő nyereségnek. Egyrészt azért, mert a szerző katonai kérdésekben nem lehet hivatott bíró; másrészt pedig azért, mert a közölt okmányanyag kevés ahhoz, hogy abból bárki más a nyári hadjárat történetének sokféle hiányait pótolhassa.

Steier Lajos, aki különböző levéltárakban hatalmas és nagyon fontos iratanyagot kutatott fel, kitűnő szolgálatot tett volna a magyar hadtörténetírásnak akkor, ha taktikai és stratégiai fejtegetések helyett, nemcsak a könyvében közölt, hanem a jegyzé-

tekben csupán idézett, iratokat is kiadta volna, lehetőleg teljes „Okmánytár“ alakjában.

Az így napvilágra jutott kiváló forrásanyag lehetővé tette volna, hogy annak alapján katonai szakemberek próbálják meg egyes homályos kérdések tisztázását, aminek szükséges voltára, az I. kötet 170. lapján, maga a szerző is útalt. —y.

Hadtörténelmi Szemelvények a világháborúból. A Magyar Katonai Közlöny 1926. I. félévi melléklete.

A m. kir. Hadtörténelmi Levéltár másodízben nyújt olvasóinak a világháború egyes részleteit tárgyaló tanulmányokat. A mostani második füzet következő tartalommal jelent meg:

1. *Tersztyánszky Ödön*: Az 1914. évi osztrák-magyar-orosz nyári és őszi hadjárat.

2. *Schay Gusztáv*: A 41. honvéd gyaloghadosztály harcai a Kárpátokban 1915 telén.

3. *Báró Lukachich Géza*: A doberdói harcsoport ténykedése; végül

4. *Minnich Oszkár*: Az 1914. évi szerb-montenegrói hadjárat az osztrák-magyar monarchia ellen. A szerb nagyvezérkar munkája alapján feldolgozva.

Az 1. alatt megjelölt tanulmány az általános politikai helyzet és haditervek, valamint a felvonulás, előzmények, hadműveleti tervek; az osztrák-magyar és német haderőkkel szemben megállapított orosz hadműveleti terv, végül az osztrák-magyar és orosz haderő ismertetése után, tárgyalja az egyes hadseregek harctéri ténykedését, még pedig hadseregenként különválasztva az eseményeket. Kiemeli a kraszniki, a komarovi és az I. lemergi csatát, amelyekben hadseregeink, bár kiválóan viselkedtek, de a kivívt szép sikerek ellenére is, az oroszok sokkal nagyobb hadereje következtében, visszavonulni kényszerültek, hogy a hadseregfőparancsnokság újabb hadműveleti tervei szerint, az ősz folyamán megint előre törjenek. Fokozta a nyári hadjárat kedvezőtlen eredményét a Szerbia elleni felvonulásból keletkezett erőhiány és az első csoportosításból származó késedelem. A kivívt sikerek annál inkább tanubizonyosságai hadseregünk kiválóságának, mivel nemcsak az orosz gyalogság, hanem a tüzérség is számbelileg jóval felülmulta a mienket s bizony gyalogságunk nagyon sok alkalommal a megkívánható tüzérségi támogatás nélkül szerezte meg a babért. Természetes azonban, hogy az ilyen harcok erős veszteséggel jártak, amit pedig minőségileg pótolni nem lehetett.

A tanulmány második része az 1914. évi őszi hadjáratról szól. Igen világosan kidomborítja egyrészt a középponti hadvezetőségek haditerveit és azt a törekvését, hogy jóval csekélyebb számú haderejükkel a szembenálló orosz tömegeket ne csak sikeresen megállíthassák, hanem fölötte lehetőleg diadalt arassanak. Másrészt kiemeli az orosz nagyherceg-fővezér sikerrel járó hadművészeti ténykedését. Hogy mégse sikerült ellenfeleit legyűrni, annak főoka Hindenburg és Conrad voltak, kik kellő pillanatban ki tudtak térni a sokkal hatalmasabb orosz erőnek, hogy aztán új haditerv alapján súlyos csapást mérjenek ellenfelükre. Ebben az

időszakban szerepel Przemysl vára is, melynek védői az oroszokat véres fejjel verték vissza.

Tersztyánszky dolgozatában fölötte zavaróan és tudományos értekezésben szokatlanul hat a témérdek rövidítés, amely harcéri jelentésekben, sőt szabályzatokban is, jó lehet, de az *irodalomban* nincs helye.

Az olvasóközönség jókora része nem fog rajta eligazodhatni.

A második dolgozatban Schay Gusztáv, a 41. hadosztály volt parancsnoka, naplószerűen leírja a hadosztály ténykedését 1915 február 19—május 8-ika közötti időszakban.

Przemysl vára ekkor már nagyon szorongatott helyzetben volt, mivel élelmiszerei elfogytak. A vár felszabadítására irányult hadvezetőségünk rendelkezése, mely szerint a 2. hadsereg a Kárpátokból előrenyomulva, kísérelje meg az orosz arcvonaltörését és aztán a várvédő sereggel együttműködve, a felszabadítást.

A 41. honvéd gyaloghadosztály ennek a hadseregnek a kötelékében, a Tersztyánszky-hadseregesoportban, Wola Michowa környékén került a lefolyt harcok sodrába.

Schay részletesen leírja a majdnem naponként vívott küzdelmet a fölös erőben levő oroszok ellen s elénk tárja azokat a nehézségeket, amelyek befolyásolták a hadosztály harcait. Így többek között reámutat a felsőbb parancsnokságok ellentétes intézkedéseire.

Ezek, valamint a kedvezőtlen időjárás, aztán az ellátás hiányosságai okozták azt, hogy az eleinte elért sikerek ellenére is vissza kellett vonulnunk s a Kárpátok déli lejtőjén, Telepóc—Vendégi vonalban új védővonalat keresni. Véres veszteségek árán sikerült megállítani az ellenséges tömegeket. De növelte még az áldozatok számát az is, hogy a felsőbb parancsnokságok csak a támadó szellem folytonos alkalmazásával vélték sikert elérni. Ez a 41. honvéd gyaloghadosztály akkori helyzetében — a hadseregesoport frontjának törési pontján — az erők szétforgácsolását okozta. A hadosztály mindennek ellenére úgy a támadásokban, mint a védelemben csak babérokat aratott, hiszen honvédek voltak. De éppen úgy megállták helyüket a hadosztályhoz beosztott más csapatok is, a cseheket kivéve.

A tanulmánynak hátránya az, hogy nyelve nem elég gördülékeny.

Úgy ez, mint az előző közlemény túlsok vázlatlaltal van ellátva. Célszerűbb lenne a helyzeteket kevesebb vázlaton különböző jelekkel ábrázolni.

Az olasz hadüzenet, valamint az 1915 június 23-a közötti időben a Doberdón lefolyt eseményeket a Magyar Katonai Közlöny 1925. évi karácsonyi melléklete ismertette.

A doberdói harccsoport ténykedése című dologozat pedig az első Isonzó-csatát tárgyalja, amelyben a báró Lukachich Géza parancsnoksága alatt állott csapatok — a doberdói harccsoport — minden dicséreten felül álló magatartásukkal érdemelték ki az elismerést.

Bámulatraméltó hősiességgel és halálmegvetéssel állották

útját annak a nagy olasz támadásnak, amely a Karszt szikláin keresztül igyekezett elérni a hön óhajtott Triesztet.

Itt is, mint a többi harctéren, tűzértség tekintetében jóval gyengébbek voltunk, mint ellenfelünk, de azért gyalogságunk, támogatva a kevés lőszerrel ellátott, de annál ügyesebben vezetett és félelmet nem ismerő, kevés számú tűzérségünktől, át nem törhető gátat emelt az ellenség elé.

Az Isonzó melletti Sagrado község a soproni 76. gyalogezred történetében örökké emlékezetes marad, mert egy százada egy teljes hónapon át többszörös túlerővel szemben is megvédte a reábizott állást.

De így lehetne felsorolni a többi csapatját is a harcsoportnak.

Az olaszok 1915 június 30-tól július 5-ig tartó nagy küzdelemben, nap-nap után megismételt többszörös támadással törekedtek áttörni a csoport védelmi vonalát s bár sikerült is nekik többször betörni állásainkba, a védők ellentámadása mindannyiszor kivetette onnan őket.

Ezeket a harcokat írja le a tanulmány, amelynek magyar nyelvre való fordítása néhol nem egészen sikerült.

Igen értékes az utolsó közlemény „*az 1914. évi szerb-montenegrói hadjárat az osztrák-magyar monarchia ellen*“.

Minnich Oszkár a szerb nagyvezérkar munkája után, röviden ismerteti a szerencsétlen végű Potiorek-féle támadást. Az előszó és a háború előzményeinek rövid vázolója után rátér a szerbek háborús előkészületének, a szerb hadseregnek, a haditervek és hadászati felvonulások ismertetésére. A monarchia haditervének megvitatásánál felemlíti, hogy noha már a háború kezdetén valószínű volt, hogy Oroszország is beavatkozik, mégis három hadsereggel vonult fel Szerbia ellen. Igaza van, mert ez a harmadik hadsereg hiányzott az orosz harctéren, a Lemberg körüli esatákbán. Ugyancsak megjegyzi azt is, hogy a monarchia főerejét a Morava-völgyében végrehajtandó hadműveletekhez kellett volna felvonultatni, hiszen az a vonal lett volna a legrövidebb és legkedvezőbb is. Az erők egybevonása se volt megfelelő, mivel a 6. hadsereg távol volt a 2. és 5. hadseregtől, tehát nem támogathatták egymást. A 2. hadsereg — tulajdonképen az oroszok elleni hadműveletekre kijelölve — „se hal, se hús“ szerepét játszta s nem tudott megfelelő eredményt felmutatni.

A szerb nagyvezérkar bírálata szerint nem volt célszerű, hogy a Balkán-haderő parancsnoka egyúttal egy hadseregnek is a parancsnoka volt. Végül megjegyzi, hogy a Szandsákkal és Montenegróval szemben elegendő lett volna kis erőt hagyni és határvédelemre szorítkozni.

A hadműveletek rövid ismertetése után a szerb vezérkar munkája megbírálja az egyes szerb hadseregek ténykedését, majd általános észleleteket közöl a monarchia haderejének magatartásáról. Ez — minthogy ellenségünk részéről hangzik el — igen tanulságos. Kiemeli azt, ami különben a háború elején máshol is úgy volt, hogy gyalogságunk általában tűzérsgéi támogatás nélkül hajtotta végre támadásait, azért nagy veszteségeket is szen-

vedett. A gyalogság és tüzérség között hiányzott az összeköttetés. Harszerűtlen viselkedésünk is fokozta a veszteségeket. A megvert ellenséget csak tüzzel üldöztük. A gyalogság bátor és áldozatra kész volt ugyan, de hiányzott a haditapasztalat, elsősorban a tisztikarnál.

A Potiorek-féle első kísérlet meghiúsult; seregeink kiűrtették Szerbiát, ekkor a szerbek, az orosz hadsereg főparancsnokság ösztönzésére, betörték Boszniába és a Szerémségbe. Ez a vállalkozás — mint tudjuk — kudarcot vallott.

Ezek után következett balkáni haderőnknek az az újabb előnyomulása, mely a kedvezőtlen időjárás és útviszonyok, valamint a pótlás nehézségei ellenére, a Kolubarán túl jutott. Itt következett be aztán a visszahatás. Agyoncsigázott — mindenben hiányt szenvedő — csapataink nem tudták elhárítani a nagy szerb ellentámadást, arcvonaluk kettétört és sok veszteség árán tudtak csak kivonulni Szerbiából.

Sok tanulságos dologra hívja fel figyelmünket ez a közlemény, amely tárgyilagosan bírálja el csapataink teljesítményét.

A Magyar Katonai Közlöny mellékleteiben foglalt tanulmányok remélhetőleg az eddiginél nagyobb munkásságra serkentik katonai íróinkat, hogy aztán a későbbi füzetekben önálló, *eredeti* munkák lássanak napvilágot.

Végül még egy megjegyzésünk volna: *Tudományos* műveken a szerzők nemesi előnevét nem szokás feltüntetni, legalább is minálunk Magyarországon nem. Sz.